

TÜRKÇE

Ses Bilgisi

Duyguları, düşünceleri anlatmak için kullanılan ses ve işaretler sistemine **dil** denir. Akciğerlerden gelen havanın ses yolunda meydana getirdiği titreşime **ses** denir. Bir dilin en küçük birimi sestir. Bir dilin seslerini gösteren, belirli bir sıraya göre dizilmiş harflerin bütününe **alfabe** denir. Türk alfabesi, **1 Kasım 1928** tarihinde kabul edilmiş; **1 Ocak 1929** tarihinde kullanılmaya başlanmıştır. Yeni Türk alfabesinde, yirmi dokuz harf vardır. Ses yolunda herhangi bir engele çarpmadan çıkan seslere **ünlü** denir. Türkçede, sekiz ünlü vardır: a-e-ı-i-o-ö-u-ü

Ünlüler şu biçimde sınıflandırılır:

Çıkış yeri ve dilin durumuna göre:

Kalın ünlüler: a-ı-o-u

İnce ünlüler: e-i-ö-ü

Dudakların durumuna göre:

Düz ünlüler: a-e-ı-i

Yuvarlak ünlüler: o-ö-u-ü

Ağzın açıklığına göre:

Geniş ünlüler: a-e-o-ö

Dar ünlüler: ı-i-u-ü

ÜNLÜ HARFLER

	DÜZ		YUVARLAK	
	GENİŞ	DAR	GENİŞ	DAR
KALIN	a	ı	o	u
İNCE	e	i	ö	ü

Ağzımızdan bir solukta çıkarılan ses veya ses birliğine **hece** denir. Her hecede mutlaka bir sesli olur. Bir kelimedede kaç sesli varsa o kadar hece vardır.

Türkçede, heceler altı çeşittir:

Tek sestem oluşan hece: a-dam
 Bir ünlü-bir ünsüz harften oluşan hece: el-ler
 Bir ünsüz-bir ünlü harften oluşan hece: ko-nu
 Bir ünlü-iki ünsüz harften oluşan hece: üst-ten
 Bir ünsüz-bir ünlü- bir ünsüz harften oluşan hece: sor-gu
 Bir ünlü-üç ünsüz harften oluşan hece: dört-te

DİLİMİZDEKİ SES UYUMLARI

BÜYÜK ÜNLÜ (KALINLIK-İNCELİK) UYUMU:

Ünlü harflerin kalınlık-incecik bakımından uyumudur. Türkçe sözcüklerin ilk hecesindeki ünlü harf kalınsa ondan sonra gelen ünlü harfler de kalın (a-ı-o-u); ilk hecesindeki ünlü harf ince ise ondan sonraki ünlü harfler de ince (e-i-ö-ü) olur. Büyük ünlü uyumu, Türkçe kelimeler için geçerlidir.

Kayıp

Güneş

a: kalın ı: kalın

ü: ince e: ince

UYARILAR

Tek heceli sözcüklerde, büyük ünlü uyumu kuralı aranmaz. (az, yurt)

Yabancı kökenli sözcüklerde, büyük ünlü uyumu kuralı aranmaz. (ekonomi, otobüs)

Birleşik kelimelerde, büyük ünlü uyumu aranmaz. (ateşböceği, bilgisayar)

-gil, -ken, -leyin, -mtırak, -yor ekleri, büyük ünlü uyumuna uymaz. (akşam-leyin)
 (çalışır-ken) (ekşi-mtırak)

-daş (-taş) eki, bazı kelimelerde büyük ünlü uyumuna uymaz. (gönül-daş) (meslek-taş)

-ki aitlik eki, büyük ünlü uyumuna uymaz.
 (ağaçta-ki) (yolda-ki)

Türkçe oldukları hâlde zamanla değişikliğe uğrayan bazı sözcükler, büyük ünlü uyumu kuralına aykırıdır.

Ana - Anne Alma - Elma
Kangı - Hangi Kardeş - Kardeş

SES OLAYLARI

ÜNLÜ (HECE) DÜŞMESİ: Türkçede, bazı sözcükler çekimlenirken veya türetilirken ünlülerden birini yitirir. Buna ünlü (hece) düşmesi denir.

burun-u → burnu koku-la- → kokla-
kara-ar- → karar- şükür + etmek → şükretmek
yalın-ız → yalnız fikir-i → fikri
çevir e → çevre

ÜNLÜ DARALMASI: Düz-geniş (a-e) ünlüleri ile biten eylemlere "-yor" eki getirildiğinde, "a-e" ünlülerinin daralarak "i-ı-u-ü" ye dönüşmesidir.
dinle-yor - dinliyor
düzenle-yor - düzenliyor
okuma -yor - okumuyor
kaçma-yor - kaçmıyor

NOT : "-yor" eki dışında, ayrıca "y" kaynaştırma ünsüzünün yaptığı darlaşma **sadece** "yemek" ve "demek" eylemlerinde yazıya geçirilir. Diğer eylemlerde, darlaşmanın yazıya yansıtılması yazım yanlıştır.

DOĞRU de-y-erek - diyerek
ye-y-ecek - yiyecek

YANLIŞ
sakla-y-an - saklıyan
gezme-y-en - gezmiyen

ÜNLÜ TÜREMESİ: Ünsüz harfle biten sözcüklerin bazıları ünlü harfle başlayan bir ek alırken, söyleyişi kolaylaştırmak ve iki ünsüz harfi birbirine bağlayabilmek amacıyla araya bir ünlü harf alır. Bu ses olayına ünlü türemesi denir.

az + ı + cık dar + a + cıköp + ü + cük
yap + a + yalnız sap + a + sağlam
sır + ıl + sıklam

ÜNLÜ DEĞİŞİMİ: Birinci ve ikinci kişi zamirleri, ismin "e" durumuna girince sözcüğün kökünde ünlü değişimi görülür.

ben-e bana
sen-e sana

YARDIMCI ÜNLÜLER: Türkçede, bir sözcük ünsüzle biter ve ünsüzle başlayan bir ek alırsa araya "ı-i-u-ü" ünlülerinden biri gelir. Buna yardımcı ünlü denir.

on – ncu onuncu bak – yor bakıyor
gör- yor görüyor

ÜNSÜZLERLE İLGİLİ KURALLAR

ÜNSÜZ HARFLER

	SERT ÜNSÜZLER	YUMUŞAK ÜNSÜZLER
SÜRELİ ÜNSÜZLER	f-h-s-ğ	ğ-j-l-m-n-r-v-y-z
SÜRESİZ ÜNSÜZLER	p-ç-t-k	b-c-d-g

ÜNSÜZ UYUMU (BENZEŞME): Türkçede; bir sözcük, sert ünsüzlerden (ç-f-h-k-p-t-s-ş) biriyle biter ve bu sözcüğe "c-d-g" ünsüzlerinden biriyle başlayan ek getirilirse "c-d-g" ünsüzleri sertleşerek "ç-t-k" ünsüzlerine dönüşür. Buna, benzeşme (sertleşme) denir.

"c" ile başlayan eklerden bazıları:

-cı : aşçı -ca : yavaşça -cıl : balıkçı

"d" ile başlayan eklerden bazıları:

-da : güneşte -dan: kitaptan

-daş: yurtaş -dı : koştur

"g" ile başlayan eklerden bazıları:

-gı : atkı -gın: seçkin -gan: çalışkan

ÜNSÜZ YUMUŞAMASI: Bir sözcük p-ç-t-k ünsüzlerinden biriyle bitiyorsa bu sözcüğe ünlü harfle başlayan bir ek geldiğinde p-ç-t-k ünsüzleri yumuşayarak "b-c-d-g (ğ)" ünsüzlerine dönüşür. Bu ses olayına ünsüz yumuşaması denir.

çiçek-i çiçeği dolap-ı dolabı ağaç-a ağaca

Uyarılar: Özel isimlerde söylenişte yapılan yumuşama, yazıda gösterilmez. Uşak'a, Ahmet'i Tek heceli ve yabancı kökenli bazı sözcüklerde yumuşama olmaz. milleti, saçı

ÜNSÜZ DÜŞMESİ: Türkçede, bazı sözcükler türetilirken ünsüzlerinden birini yitirir. Bu ses olayına ünsüz düşmesi denir.

ufak- cık ufacak büyük-cek büyücek
yüksek-l yükselmek

ÜNSÜZ TÜREMESİ: Bazı tek heceli sözcüklerin ünlü ile başlayan bir ek veya sözcükle birleşirken bunların sonlarındaki ünsüzlerin ikizleşmesidir.

af + olmak affolmak
zan + etmek zannetmek
sır + im sırrım
hat + ı hattı

KAYNAŞTIRMA ÜNSÜZLERİ: Ünlü harfle biten bir sözcüğe, ünlü harfle başlayan bir ek getirildiğinde bu iki ünlü harfin arasına “y, ş, s, n” ünsüz harflerinden birinin girmesine kaynaşma, kaynaşmayı sağlayan harflere de kaynaştırma ünsüzleri (harfleri) denir. -y- -ş- -n- -s- araba-y-ı iki-ş-er gemi-n-in baca-s-ı

KORUYUCU (YARDIMCI) ÜNSÜZ: Kaynaştırma harflerinden “n” ve “y”, bir ünlü ile bir ünsüz harf arasına geldiğinde “koruyucu ünsüz” adını alır.

o-n-da , arkadaşı-y-la

ULAMA: Ünsüzle biten bir sözcüğün son sesinin ünlü ile başlayan bir sözcüğün ilk hecesiyle bitiştirilerek okunmasına “ulama” denir.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Bakkaldan bir ekmek aldım.

Ulama, yazıda gösterilmez.

Noktalama işaretleri, ulamayı önler.

Anlam karmaşasına neden oluyorsa ulama olmaz.

Ali top aldı. Balkon açık.

(topaldı) (balkona çık)

TÜRKÇENİN SES YAPISIYLA İLGİLİ DİĞER ÖZELLİKLER

Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana gelmez. Böyle sözcükler yabancı kökenlidir.

saat, şiir, fiil...

Türkçe sözcüklerin başında iki ünsüz yan yana bulunmaz. Böyle sözcükler yabancı kökenlidir.

gram, kral, trafik...

Türkçe sözcüklerin sonunda “b, c, d, g” ünsüzleri bulunmaz. Sonunda bu ünsüzler bulunduran yabancı sözcüklerin yazımında bu ünsüzler sertleşir.

hesab-----hesap

ilâc-----ilâç

Ahmed-----Ahmet

ceng-----cenk